

po mnoha krizích znovu vstupovala na jeviště vysoké evropské politiky a preferovala spojení jiné.

Nicméně Riegrova politika byla podle Pfaffa nejen počátkem celé české moderní zahraniční politiky, na níž posléze navazoval T. G. Masaryk, ale především byla „směrodatnou komponentou českého evropanství a českým hledáním cesty k Evropě“ (s. 200), která natrvalo ovlivnila české národní hnutí a proces novodobého českého politického formování.

Výklad knihy však nesetrvává pouze v rovině Riegrovy politické činnosti. Na svou dobu ojedinele Riegrovy politické a diplomatické iniciativy zařazuje Pfaff do širších celoevropských souvislostí, zejména sleduje rozvoj Bismarckovy politiky a částečně výkyvy proruských zájmů. Výklad tak probíhá ve třech rovinách: politické a diplomatické cesty F. L. Riegra, dobový ohlas jeho činnosti ve veřejném zahraničním a domácím diskurzu, a to vše na pozadí širších společenských a politických změn na mezinárodním jevišti evropské politiky.

Většinou se však vyprávění pohybuje v relativně úzkém časovém a tematickém rámci. Tato zvláštnost je současně přínosem knihy. Dokonale podrobné vylíčení francouzské činnosti Františka Ladislava Riegra a její zařazení do širších kauzálních souvislostí pomáhá pochopit a dokreslit celkový obraz rodící se emancipace českého národa na prahu jeho politického formování.

Alena Marková

Hana Hašková (ed.): *Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě*. Praha: SOÚ AV ČR, 2006, 166 str.

Recenzovaná publikace editorky Hany Haškové, pojednávající o dobrovolné i nedobrovolné bezdětnosti, si kladla za cíl zasadit fenomén bezdětnosti v české společnosti „do širšího rámce odborné a mediální reflexe“ sociodemografických jevů nárůstu bezdětnosti, poklesu plodnosti a odkládání rodičovství do pozdějšího věku, „do kontextu relevantních mezinárodních demografických dat a postojů aktivních občanských a lobbystických skupin v této oblasti“ (str. 8).

Ačkoliv je bezdětnost v poslední době hojně diskutovaným fenoménem, bohužel nebyla doposud dostatečně sociologicky uchopena. Třebaže vyšlo mnoho publikací týkajících se neplodnosti z pohledu lékařské vědy, z oblasti sociálních věd je toto téma takřka nedotčené, a proto si sborník kladl za cíl vytvořit teoretický rámec pro studium bezdětnosti, poklesu porodnosti a odkládání rodičovství v soudobé české společnosti.

Úvodní kapitola Hany Haškové o diverzitě bezdětnosti se věnuje jejím dvěma hlavním dimenzím – bezdětnosti dobrovolné (tj. jako volby) a bezdětnosti nedobrovolné (tj. jako problému), a upozorňuje na to, že mezi nimi existuje velmi tenká hranice. Taktéž rozebírá bezdětnost dočasnou, bezdětnost konečnou, neplodnost, sterilitu nebo bezdětnost z důvodů kulturních či sociálních. Všechny dimenze pak analyzuje ve třech rovinách, a to v rovině sociálního fenoménu, vědeckého zkoumání a společenské reflexe. Poukazuje na důležitost reflexe přímých nebo zprostředkovaných dopadů takto zaměřených výzkumů ve společnosti, u vědeckého zkoumání pak poukazuje na její normativní, mediální a politický rozměr.

Ve druhé kapitole zkoumá Hašková bezdětnost v souvislosti se sociodemografickými jevy v české společnosti v kontextu zemí střední a východní Evropy. Výklad poklesu plodnosti se zaměřuje na dva faktory – na demografickou tranzici české společnosti po roce 1989 a na nárůst strukturálních překážek rodičovství, které pramení z „demografického šoku“, tedy radikální politické a socioekonomické transformace. Následuje výčet obecnějších teorií, které jsou využívány ve výzkumech bezdětnosti – teorie individualizace a kulturní změny, teorie racionální volby, teorie sociální anomie, teorie sociálních sítí a teorie genderové rovnosti. Dosud provedené výzkumy bezdětnosti trpěly podle Haškové nedostatečným propojením kvalitativního a kvantitativního výzkumu, absencí longitudinálního výzkumu a výhradním zaměřením na studii žen a mladší generace. Výše uvedené nedostatky by měl vyřešit výzkumný projekt autorky, jež představuje na závěr kapitoly.

Třetí kapitola Petry Šalamounové se zaměřuje na demografické ukazatele časování mateřství a bezdětnosti žen v evropských zemích.

V přehledných tabulkách a grafech dokumentuje signifikantní změny reprodukčního chování, které se projeví ve všech státech Evropy v časovém horizontu od roku 1960 do roku 2001. Konkrétně srovnává „v transverzálním pohledu základní charakteristiky prvorodiček, míry plodnosti dětí prvního pořadí, strukturu narozených dětí podle pořadí a míry úhrnné plodnosti“ (str. 146). V generačním pohledu provádí komparaci mezi evropskými zeměmi podílů neprovdaných žen a konečnou plodnost žen narozených v roce 1965. Závěr je věnován prognóze vývoje podílu bezdětných v populaci v jednotlivých evropských zemích.

Hana Víznerová, autorka čtvrté kapitoly, analyzuje výsledky celosvětové internetové diskuse „Childfree zone“, platformy pro jedince, kteří sami sebe definují jako dobrovolně bezdětné. Po rozboru hlavních témat diskusního fóra následuje rozdělení osob přispívajících do diskuse do tří kategorií podle postoje k životu bez dětí: bezdětní z důvodu negativního vztahu k dětem, tzv. bojovní, bezdětní z ideologických důvodů, tzv. aktivisté a bezdětní, kteří v budoucnu nevykládají eventuelní rodičovství. Víznerová následně komentuje nejednoznačné výsledky provedené analýzy – na jedné straně jsou bezdětní z důvodu zachování vlastního pohodlí a prostoru pro seberealizaci, na straně druhé jsou bezdětní, kteří se zaštiťují zodpovědnou volbou jako důkazem sebereflexe.

Pátá část se pak věnuje mediální reflexi bezdětnosti v české společnosti v letech 1994–2004. Autorka Lenka Zamykalová na základě analýzy článků denního tisku a časopisů detekuje dvě hlavní linky, jež jsou vzájemně izolovány: neplodnost a snižující se porodnost (bezdětnost biologická a bezdětnost sociální). Mediálně se téma neplodnosti kryje s tématem léčby neplodnosti. Diskurz tvořen výhradně odborníky se postupně měnil z pouhého popisu zásahu do přírodních procesů až do jeho současné podoby, tedy snahy vyhovět přirozené touze člověka po dítěti. Zamykalová se dále zaměřuje na rozdílný obraz mužské a ženské

neplodnosti – zatímco u mužů je příčina vnější a nezávislá na věku, u žen je zdůrazňována vlastní míra zodpovědnosti za reprodukční zdraví v souvislosti s odkládáním těhotenství do stále vyššího věku. Vědecký diskurz se neomezuje jen na oblast medicíny, ale vstupují do něj i sociální vědci s tématy dělby práce mezi ženou a mužem, prenatalní politikou státu, ekonomickými podmínkami pro založení rodiny nebo vymíráním české společnosti. Neopomenutelný je fakt, že většina příspěvků je namířena směrem k ženské populaci, neboť nízká porodnost je vnímána především jako čistě ženský problém.

Sborník jako teoretické ukotvení plánovaného výzkumu bezdětnosti v České republice bezpochyby splnil svůj hlavní účel. Přináší celistvý popis bezdětnosti a proměny reprodukčního chování ve střední a východní Evropě v posledních desetiletích. Jednotlivé kapitoly však díky odlišné rétorice autorek působí spíše jako samostatné jednotky než součásti kompaktního celku. Hlavní slabinou sborníku je fakt, že nárůst bezdětnosti v podání autorek splývá s jinými demografickými jevy, například snižující se plodností. Poslední část sborníku trpí především nepřesným vymezením pojmů. Vymezit neplodnost a snižující se porodnost jako bezdětnost biologickou a bezdětnost sociální je přinejmenším zavádějící. Co do obsahu vnímám jako nedostatečnou část věnující se neplodnosti – bezdětnosti nedobrovolné, ač je její stále zvyšující se podíl na rostoucí bezdětnosti nepřehlédnutelný. Neplodnost je věnována velká část v reflexi bezdětnosti v českém tisku v kapitole Lenky Zamykalové, ale bohužel neplodnost jako fenomén soudobý již není akcentován v kapitolách předchozích, s výjimkou pojmového vymezení ihned v úvodu.

Knihu v každém případě doporučuji ke čtení, ať již těm, zabývajícím se demografickým vývojem v České republice, tak i ostatním, kteří se chtějí seznámit s jedním z neaktuálnějších témat posledních několika let.

Hana Kostecká